

ХРИСТИНА ПАШУК (28. IV. 1928— 8. X. 1984)

Почуття обов'язку перед пам'яттю цієї привітної, обдарованої, сповненої ідей і творчих задумів наукової працівниці, великого патріота України, з якою мені довелося працювати майже чверть століття, сипи кало мене написати ці рядки. Своїми фундаментальними працями и т лузі цитології, морфології і анатомії рослин та популяційної біології вона здобула визнання та пошану широкого кола ботаніків України.

Її дорога не була встелена квітами. Після обшуку каральними органами квартири, в якій мешкала з одинокою матір'ю, і вилучення приватної ної кореспонденції та української патріотичної літератури, у тому числі „Історії України-Руси” М. Грушевського, вона була арештована, виключена з навчального закладу й засуджена на 10 років ув'язнення. У концентраційному таборі біля м. Інти, близько Полярного кола, протягом довгого часу з 1947 до 1954 року вона виконувала непосильну працю на лісорозробках, і лише солідарність українських та естонських в'язнів, з якими відбувала покарання, врятувала їй життя. Х. Пашук влаштували до табірної шпиталю, де вона доглядала за хворими. Повернулися до Львова майже після 8-річного ув'язнення, після смерти Сталіни й завдяки так званій „хрущовській відлизі”.

Христина Пашук народилася у Львові в родині службовця і вже восьмирічною залишилася без батька. Ще дитиною виявила великі здібности до навчання, успішно навчалася у середній школі, яку закінчили з відзнакою у 1945 р. Вищу освіту, яка була перервана арештом, отримала на лісогосподарському факультеті Львівського лісотехнічного інституту у 1957 р. й одержала кваліфікацію інженера лісового господарства.

Після повернення із заслання щасливий випадок звів її :і відомим ученим, українським патріотом, учасником змагань за незалежність України, професором А. Лазаренком, який взяв її до своєї наукової установи й допоміг обійняти згодом посаду наукового працівника у Львівському відділенні Інституту ботаніки Академії наук. Працюючи з А. Лазаренком, Х. Пашук виявила високу працездатність, здібности ДО фундаментальних досліджень. Незважаючи на слабе здоров'я, ця тендітна жінка виконувала важку роботу в час тривалих наукових експедиції і різні райони заходу України, в тому числі й Карпатське високогір'я. Протягом своєї наукової діяльності вона здобула науковий ступінь кандидата біологічних наук, надрукувала числені праці, присвячені цитології рослин, зокрема поліплоїдії листяних мохів і квіткових рослин, перебудовам хромосом у рослин, що зростають у різних екологічних умовах, вивченню мікроспорогенезу, розвитку репродуктивних органів і мінливо сти спор, а також біологічній продуктивності лісових та лучних біогеоценозів Карпат. Її праці, присвячені цитологічним дослідженням, високо оцінені фахівцями і друкувались у всесоюзних журналах „Цитология”, „Цитология и генетика”, „Лесоведение”, „Екология”, числених республіканських виданнях і монографіях. Із цих праць особливу наукову цінність становлять виявлені в Карпатах диплоїдна і тетраплоїдна раси пахучої трави (*Anthoxantum odoratum* L.), перша з яких має розірваний ареал,

поширена у високих горах Європи і на рівнинах Арктики, друга— лише на рівнинах Європи, а також виявлені різниці в будові соматичних хромосом, проходженні мейозу та інші морфологічні й анатомічні ознаки цих рас. Такий самий інтерес становлять її праці, присвячені хромосомним абераціям деяких листяних мохів, з якими пов'язана життєвість хромосомних структур і морфологічна мінливість видів, дослідження спіральних структур протонеми деяких представників бріофлори, диплоїдних і тетраплоїдних рас грястиці -звичайної (*Dactylis glomerata* L.) та інші.

На особливу увагу заслуговують її праці, присвячені розвитку чоловічого і жіночого гаметофітів квіткових рослин, фертильності пилку, потенційній плодовитості і насінневій продуктивності та мінливості в різних екологічних умовах анатомо-морфологічних ознак рослин, зокрема розмірів епідермальних клітин листків, чисельності і розмірам продихів, габітусу рослин, опушення та інших ознак. Ці дослідження стали основою для написання кандидатської дисертації „Еколого-цитологічні дослідження популяцій деяких представників флори Українських Карпат”, яку вона успішно захистила в 1972 р. У цій праці подано результати цитологічних досліджень, особливостей розвитку репродуктивних органів та мінливості морфологічних ознак рослин у двадцяти рослинних угрупованнях лісового, субальпійського та альпійського поясів Карпат. Одержані результати становлять велику наукову цінність. Автор уперше описала будову соматичних хромосом сольданели угорської, підбілика альпійського, пахучої трави, грястиці та інших рослин, їхні розміри, поділ клітин, формування материнських клітин мікроспор, аномалії у процесі мейозу, зокрема злиття веретен, елімінацію окремих хромосом, утворення хромосомних мостів та ін. У досліджуваних видів виявлена мінливість розмірів пилкових зерен, фертильності пилку, кількості плодів і насіння на репродуктивних пагонах, а також мінливість окремих морфологічних ознак і наявність числених географічних рас у різних екологічних умовах. Головним результатом цих досліджень є підтвердження значення екологічного видоутворення у загальному еволюційному процесі.

Слід також підкреслити внесок Х. Пашук у вивчення біологічної продуктивності рослинних угруповань. Уже в 1964 р. в Україні розпочалися дослідження біологічної продуктивності рослинних угруповань за Міжнародною Біологічною Програмою, які мали на меті вивчення у планетарному масштабі закономірностей формування органічної речовини як особливого виду ресурсів та їхнє раціональне використання. В Україні ці дослідження набули розмаху в Карпатах завдяки наявності діючого тут стаціонару Інституту ботаніки Академії наук. Дослідженнями були охоплені найпоширеніші в Карпатах угруповання: смерекові ліси, криволісся, луки субальпійського та альпійського поясів. Х. Пашук у цих пошуках удалося вивчити хромосомний поліморфізм домінантних видів і найчастіших компонентів, з якими пов'язана продуктивність рослин та сукцесії рослинності, зокрема заселення поліплоїдами, яким властива висока мінливість, вторинних оселищ, що виникли на місці знищення первинної рослинності. Крім еколого-цитологічних особливостей компонентів, нею дослідження продукція хлорофілу у рослин, під якої залежить синтез органічної речовини, вміст у повітрі вуглекислого газу,

продуктивність фітомаси трав'яного і мохового ярусів угруповань. Результати цих досліджень зафіксовані в монографіях „Біологічна продуктивність гірськососнового криволісся" (1973), „Біологічна продуктивність лучних угруповань субальпійського та альпійського поясів" (1974), „Біологічна продуктивність смерекових лісів" (1975), „Дигрессия биогеоценологического покрова на контакте лесного и субальпийского поясов" (1984), багатьох журнальних статтях та наукових збірниках. На жаль, не всі одержані нею результати досліджень стали доступними для читачів. Матеріали, що стосуються чисельности хромосом рідкісних видів рослин Карпат та мінливости морфологічних ознак у різних екологічних умовах, залишилися не-опублікованими.

Незважаючи на завантаження службовими обов'язками, Х. Пашук брала активну участь у суспільному житті, була членом і постійним учасником засідань Українського ботанічного товариства та інших громадських організацій і залишила світлу пам'ять у своїх колег як великий патріот України та авторитетний науковець.

Костянтин МАЛИНОВСЬКИЙ